

ЗАТВЕРДЖУЮ
Ректор Центральноукраїнського
державного університету
імені Володимира Винниченка
доктор юридичних наук, професор
Євген СОБОЛЬ
«12» травня 2026 року

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Босого Олександра Михайловича на тему: «Соціалізація молодіжної статево-вікової групи в українському традиційному суспільстві XIX – першої чверті XX століття», поданої на здобуття наукового ступеня ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

Витяг з протоколу фахового семінару кафедри освітніх наук Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка від 12 травня 2026 року

ПРИСУТНІ: 8 із 8 науково-педагогічних працівників кафедри освітніх наук Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка:

1. Дубінка Микола Михайлович, доцент кафедри освітніх наук, доктор педагогічних наук, доцент.
2. Філоненко Оксана Володимирівна, завідувач кафедри освітніх наук, доктор педагогічних наук, професор.
3. Окольніча Тетяна Володимирівна, професор кафедри освітніх наук, доктор педагогічних наук, професор.
4. Савченко Наталія Сергіївна, професор кафедри освітніх наук, доктор педагогічних наук, професор.
5. Бабенко Тетяна Василівна, доцент кафедри освітніх наук, кандидат педагогічних наук, доцент.
6. Ляшенко Ростислав Олександрович, доцент кафедри освітніх наук, кандидат педагогічних наук, доцент.
7. Черненко Олександр Володимирович, доцент кафедри освітніх наук, кандидат педагогічних наук, доцент.
8. Неборак Катерина Олександрівна, старший викладач кафедри освітніх наук.

На засіданні присутні:

1. Босий Олександр Михайлович, здобувач.
- З присутніх науково-педагогічних працівників кафедри освітніх наук 4 доктори наук та 3 кандидати наук – фахівці за профілем представленої дисертації.

Голова засідання – Дубінка Микола Михайлович, доцент кафедри освітніх наук, доктор педагогічних наук, доцент.

СЛУХАЛИ: Доповідь Босого Олександра Михайловича «Соціалізація молодіжної статево-вікової групи в українському традиційному суспільстві XIX – першої чверті XX століття», представленій на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки.

Науковий керівник: Окольніча Тетяна Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри освітніх наук Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Тему дисертаційної роботи затверджено рішенням вченої ради Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 4 від 26 вересня 2022 р.).

Доповідач обґрунтував актуальність обраної теми, зазначив, що актуальність виконаного дисертаційного дослідження пояснюється суспільною та науковою значущістю, зокрема, необхідністю глибшого розуміння процесів соціалізації молоді, що може дати система традиційної культури, а також недостатньою розробленістю цієї проблематики в українській історико-педагогічній науці. Нагальною потребою є дослідження та фіксація тих пластів української традиційної культури, що стосуються універсальних явищ людського життя.

Важливість місця української народної педагогіки в сучасній педагогічній науці пояснюється наявністю проблеми збереження національної самобутності та національної культури, яка завжди була однією з найважливіших протягом історично складного розвитку нашої держави. Педагогічна наука не може стояти осторонь і бере активну участь в обговоренні та вирішенні цієї проблеми, від якої, значною мірою залежить прогрес розвитку суспільства, успіх державотворення. Галузь народної педагогіки, зумовлена історичними, культурними, духовними, психологічними та економічними чинниками розвитку українського народу, забезпечує відповідність освітньо-виховних систем, методик, концепцій тощо, упроваджених у державі, вищезазначеним чинникам. Така відповідність є запорукою позитивного результату застосування виховних традицій.

Соціалізація молоді дуже важлива сьогодні для України, адже від її успішності залежить майбутнє українського суспільства. У нинішніх умовах виникає необхідність вироблення державної політики щодо повноцінного розвитку молоді, адже саме з цією віковою категорією пов'язані найбільш інтенсивні процеси соціалізації індивіда. З огляду на це, історико-педагогічні дослідження мають адекватно відповідати на нагальні суспільні запити, насамперед, що стосується вивчення існуючих в традиційній культурі українців підходів до соціальної інтеграції молодого покоління. Існує також потреба переосмислити досвід традиційних інститутів соціалізації, етнопедагогічних принципів, характерних для традиційної культури українців, виходячи з сучасних підходів до розгляду цих питань.

Дозвольте не зупинятися на понятійному апараті дослідження, а більш детально розкрити реалізацію завдань дисертації.

Українське суспільство XIX – першої чверті XX ст. належало до традиційних.

Вітчизняні науковці, зазвичай, використовують поняття «традиційне суспільство» відповідно до особливостей розвитку і функціонування суспільства періоду ХІХ – першої чверті ХХ ст., при цьому зосереджуючи увагу на соціально-економічних, політичних та ідеологічних умовах. Традиційним вважається суспільство, у якому наслідування і розвиток базових принципів функціонування соціуму домінують над соціокультурними новаціями. Такому суспільству притаманні ознаки соціогенезу, але трансформації на рівні соціуму не торкаються основ соціальної організації у цілому. Українські науковці, які вивчають складові народної педагогіки визначають традиційне суспільство ХІХ – першої чверті ХХ ст., передусім, як селянське, з урахуванням усіх «культурних вливань» міста.

Традиційне українське суспільство, проіснувало до 1920-х рр. Незважаючи на посилення процесів індустріалізації та урбанізації, ще навіть на початку ХХ ст. на території України 84 % населення було зайнято сільським господарством. Зауважимо, що у селянській сім'ї найбільше збереглися народна ментальність, вірування, культура і побут. Тому у дослідників був і залишається інтерес до вивчення окремих аспектів, що співвідносяться з процесами виховання та соціалізації у селянській сім'ї.

Вивчення соціалізації української молоді ХІХ – першої чверті ХХ ст. передбачає використання етнографічних досліджень побуту молодіжної субкультури, сімейного та громадського виховання, їх осмислення та систематизацію.

У межах огляду джерельної бази дисертації використано праці, які уможливили всебічний розгляд проблеми дослідження.

Джерельну базу дослідження поділено на дві групи: першоджерела та умовно вторинні джерела. Першоджерелами є етнографічні пам'ятки ХІХ – першої чверті ХХ ст., що розкривають різні аспекти соціалізації української молоді. Умовно вторинні джерела – етнографічні дослідження другої половини ХХ–ХХІ ст., присвячені вивченню різних сторін життєдіяльності українських парубків та дівчат у ХІХ – першій чверті ХХ ст. Вони є одночасно джерелознавчими працями і джерелами, оскільки спираються на першоджерела.

Аналіз джерел дозволив виокремити три періоди вивчення означеної проблеми.

1-й період – праці етнографів у хронологічних межах дослідження (ХІХ – перша чверть ХХ ст.), які відзначалися описовістю, фрагментарністю та недостатнім теоретичним аналізом етнографічних розвідок.

2-й період – (1926 р. – кінець 80-х рр. ХХ ст.), якому притаманні піднесення (20–30-ті рр. ХХ ст.), занепад (40-ві – 60-ті рр. ХХ ст.) та поступове повернення до вивчення проблем народної педагогіки, зокрема й молодіжної субкультури (70–80-ті рр. ХХ ст.).

3-й період – з початку 90-х рр. ХХ ст. – до сьогодення, відзначається інтенсифікацією досліджень традиційних моделей виховання підростаючого покоління.

Вивчено, що однією з визначальних характеристик соціалізації молоді в традиційній культурі українців другої половини ХІХ – початку ХХ ст. була система статево-вікової стратифікації.

У XIX – першій чверті XX ст. статево-вікова структура традиційного українського суспільства являла собою неформалізований інститут. Поділ людей за статево-віковими ознаками пронизував будь-яку соціальну спільноту і не тільки обумовлював відповідні розрізнявальні ознаки в культурі, поведінці та функціях, але й призводив до виділення відповідних статево-вікових груп.

Встановлено, що до статево-вікової групи «молодь» в українському традиційному суспільстві XIX – першої чверті XX ст. входили хлопці та дівчата з 14–15 років до моменту їх одруження. Категорія сільської молоді об'єднувала дві підгрупи, які конкретизувалися в назвах «переддівки» і «підпарубки» (молодша підгрупа, 14–15 років), та «дівки» і «парубки» (старша група, з 16 років), які вже досягли шлюбного віку.

Здійснений аналіз особливостей соціалізації української молоді у традиційному суспільстві дав змогу виявити ряд її характерних рис. Соціалізацію молоді в українському традиційному суспільстві XIX – першої чверті XX ст. розглядаємо як процес засвоєння індивідом основних навичок життєзабезпечення та норм поведінки, певної системи знань, норм та цінностей, що дозволяло йому функціонувати повноправним членом суспільства; та як важливий механізм збереження етнічної традиції, підтримання стабільності усієї соціальної структури селянської спільноти.

Процес соціалізації молоді в традиційному українському суспільстві зазначеного періоду полягав у засвоєнні тих властивостей, що в суспільній свідомості вважалися бажаними чи навіть необхідними та включав як соціально-контрольовані процеси цілеспрямованого впливу на особистість, так і стихійні, спонтанні процеси, що впливали на її формування.

З'ясовано, що для природної інтеграції української сільської молоді в діяльність громади, створювалися молодіжні формування – парубоцькі та дівочі громади – традиційні інститути дошлюбного спілкування, які відбивали соціально-культурні, виробничі образи села.

Встановлено, що структура традиційних молодіжних громад нагадувала структуру сільської громади загалом. Кожна парубоча громада мала свого ватажка («отамана», «березу», «старосту», «старшого парубка»), посада якого була виборною. У структурі парубочих громад існували й такі посади, як «підстароста» та «скарбник», яких обирали на загальних зборах парубочої громади. У дівочих громадах виборних очільниць називали «отаманки», «старші дівки», «берези».

У ході дослідження виявлено характерні риси, що були притаманні парубоцьким та дівочим громадам традиційного українського суспільства: певні вікові обмеження; попередні випробовування; посвячувальні ритуали (залишки ініціацій); знання традицій і ритуалів спільноти; навчання і передача їх нововключеним; дотримання вироблених традицією правил поведінки; отримання індивідом певних соціальних обов'язків та ритуальних ролей відповідно до свого статусу.

Досліджено, що метою діяльності молодіжних громад була підготовка дівчат та парубків до виконання ролей та функцій статево-вікової групи одружених чоловіків та жінок та переходу в новий соціальний статус у сільській локальній спільноті – інкорпорація у повноправне життя сім'ї, родини, громади.

Молодіжні громади виконували низку важливих педагогічних функцій: врегулювання стосунків сільської молоді з волостю, старшиною, поміщиком; налагодження нормального життя в селі, улагодження всіх конфліктів, що виникали між парубками і дівчатами та між молоддю й іншими мешканцями села; участь в організації урочистостей у селі тощо.

Встановлено, що основними формами спілкування української молоді було кумівство, побратимство, посестринство, сусідство, земляцтво, ярмарки, церква.

Обґрунтовано, що у подальшу долю молоді багато у чому вирішувала її репутація у громаді, що диктувало відповідний стиль моральної поведінки. Першорядною моральною заповіддю для української дівчини було вберегти неушкодженою її цноту до одруження. У молодіжних громадах засуджувались крадіжки, пиятика, бешкет, сварки.

Дієвим засобом формування моральної поведінки української молоді був комплекс календарної обрядовості.

Однією з основних форм спілкування та дозвілля на етапі дівування та парубкування були вечорниці, досвітки (восени-взимку) та вулиці (навесні-влітку) – своєрідний феномен соціалізації молоді, який підпорядковувався українській народній педагогіці.

Доведено, що провідними темами вечорниць, досвіток та вулиці були гендерно-комунікативні аспекти, регулювання яких давало можливість здійснити необхідну підготовку до реалізації шлюбної стратегії.

Регуляторами гендерної поведінки української молоді під час дозвілля були репресивні (пряма агресія, примушування) та пермисивні методи (схвалення, захочення).

Функціонування вечорниць, досвіток та вулиці сприяло процесу формування етносу, оскільки підтримувало динаміку соціально-культурних явищ; вихованню у парубків та дівчат міцного національного духу, громадянських та комунікативних якостей. Зокрема, сприяло консолідації сім'ї та громади як основних ланок суспільства, що зміцнювало його структуру на внутрішньому та зовнішньому рівнях.

Процес соціалізації української молоді завершувалася на етапі укладання шлюбу.

Отже, у ході дослідження визначено мету (підготовка до сімейного життя; формування нормативного базового образу ідеальної людини) та завдання (піклування про моральність, зміна соціовікового статусу, регуляція гендерної поведінки) соціалізації української молоді у ХІХ – першій чверті ХХ ст. Кінцевий результат соціалізації – збереження і відтворення існуючих соціальних норм традиційного суспільства.

Розв'язання поставлених завдань уможливило досягнення мети дисертації, що однак не вичерпує всіх аспектів вивчення проблеми соціалізації молодіжної статево-вікової групи в українському традиційному суспільстві ХІХ – першої чверті ХХ століття. На нашу думку, подальшого вивчення потребують питання трансформаційних процесів та змін форм соціалізації української молоді у ХХ ст.

По доповіді було задано **10** запитань, на які доповідач дав вичерпні і ґрунтовні відповіді.

Запитання задавали:

Філоненко Оксана Володимирівна, завідувач кафедри освітніх наук, доктор педагогічних наук, професор. Шановний Олександр Михайловичу, уточніть за яким принципом формувалися молодіжні громади?

Босий О. М.: Дякую за запитання. Молодіжні громади формували за територіальним принципом: якщо поселення було малих розмірів, у ньому була одна молодіжна громада, якщо ж великим, то часто окремі його «кутки» чи вулиці мали свої молодіжні товариства.

Філоненко Оксана Володимирівна, завідувач кафедри освітніх наук, доктор педагогічних наук, професор. Шановний Олександр Михайловичу, чи були якісь умови для вступу у молодіжну громаду?

Босий О. М.: Важливою умовою вступу хлопців і дівчат до молодіжної громади була думка односельчан про їхню морально-психологічну зрілість. Так, парубок, що прагнув вступити у громаду, мав продемонструвати моральну стійкість перед жартівливими випробуваннями, яким його піддавали старші хлопці. Дівчата - вмінні виконувати традиційні види жіночих робіт.

Ляшенко Ростислав Олександрович, доцент кафедри освітніх наук, кандидат педагогічних наук, доцент. Шановний Олександр Михайловичу, у доповіді Вами зазначено про структуру традиційних молодіжних громад. А чи мали вони лідерів? Якщо так, то за якими критеріями їх обирали?

Босий О. М.: Дякую за запитання. Так, молодіжні громади мали лідерів. Посада була виборною: всі члени громади обирали його загальним голосуванням терміном на рік. Лідерами молоді ставали, як правило, найбільш гідні, вродливі та жваві хлопці та дівчата, які, крім того, походили із шанованих та поважних сімей. До головних обов'язків очільників гурту належали відстоювання інтересів молодіжної громади (як парубочої, так і дівочої її частин) перед загальною сільською громадою, вирішення різноманітних непорозумінь (у разі їхнього виникнення) між молоддю, організація дозвілля.

Ляшенко Ростислав Олександрович, доцент кафедри освітніх наук, кандидат педагогічних наук, доцент. Шановний Олександр Михайловичу, які соціальні потреби молоді задовольняли молодіжні громади?

Босий О. М.: Дякую за запитання. Це потреба в спілкуванні з однодумцями, пов'язана з необхідністю в соціальному прийнятті, пошуками себе і свого місця у громаді і бажанні відчувати себе в групі. Потреба в самоствердженні через отримання певного статусу в своїй громаді. Молодіжні громади були органічною частиною сільської спільноти, а звідси і найважливішим агентом соціалізації особистості після сім'ї в період дорослішання.

Черненко Олександр Володимирович, доцент кафедри освітніх наук, кандидат педагогічних наук, доцент. Шановний Олександр Михайловичу, Вами зазначено, що дієвим засобом формування моральної поведінки української молоді був комплекс календарної обрядовості. Зупиніться на цьому більш детально.

Босий О. М.: Дякую за запитання. Дієвим засобом морального виховання української молоді був комплекс календарної обрядовості, адже у моральному вихованні велике значення має спадкоємність поколінь. Традиційні народні свята та обряди впливали на емоційну сферу хлопців та дівчат, сприяли

розвитку соціальних умінь і навичок поведінки, стійких позитивних міжособистісних відносин і моральних якостей, які в повній мірі визначали їх внутрішній світ.

Завдяки календарній обрядовості, яка синтезувала у собі головні принципи соціалізації, забезпечувала систематичність, комплексність моральних педагогічних впливів на молодь, відбувалося передання всієї сукупності позитивного морального досвіду. У річному циклі календарної обрядовості українців молодь брала найактивнішу участь у всіх діях. Складовою української обрядовості були ігри та забави молоді, як своєрідна форма соціалізації та одна з основних форм суспільного життя до укладання шлюбу.

Черненко Олександр Володимирович, доцент кафедри освітніх наук, кандидат педагогічних наук, доцент. Шановний Олександр Михайловичу, у доповіді Ви зазначили, що формами спілкування української молоді було сусідство і земляцтво. Охарактеризуйте ці форми?

Босий О. М.: Дякую за запитання. Важливими формами спілкування у молодіжній громаді були сусідство та земляцтво, які належали до виду спорідненості, що характеризувало зв'язки за місцем народження та проживання.

Загальна тенденція у з'ясуванні сусідських взаємостосунків зводилася до того, що сусіди – одні з найближчих свояків, які допомагали матеріально та психологічно.

Для традиційного способу громадського буття українських селян характерним був звичай колективної взаємодопомоги та колективного дозвілля. Етнографами зафіксовані випадки, коли за один день громадою ставили церкву або підіймали важкі дзвони на дзвіницю, за день до весілля ткали для молодої декілька рушників.

В українських селян у ХІХ ст. існував звичай взаємодопомоги сусідам: «толока» «супряга» – форми колективної роботи всіх мешканців села, у якій брали участь разом з дорослими і дівчата та парубки, осягаючи соціальні норми, цінності й зразки поведінки: навички взаємодопомоги й взаємовиручки у трудовій діяльності в атмосфері шанобливого й добросовісного ставлення до праці. На полі сусіда, згідно з народно-педагогічними приписами, треба було «працювати старанніше й краще».

Супряга ґрунтувалася переважно на усному договорі, що укладався родичами, кумами, близькими сусідами. У першу чергу до неї вдавалися бідніша частина селянства. Убогим, які не мали робочої худоби, допомагали заможніші безплатно або за якусь послугу. Безкорислива праця здебільшого пов'язувалася із поняттям поміч, яку молодь разом з батьками надавали бідним людям, удовам, сиротам.

Толока була однією з ефективних форм спілкування та залучення молоді до праці, методом перевірки на відданість громаді. Відмова не схвалювалась і вважалась порушенням селянської трудової етики, до яких відносили також лінь, висловлення господарем зауваження в разі незадоволення певним робітником.

Бабенко Тетяна Василівна, доцент кафедри освітніх наук, кандидат педагогічних наук, доцент. Шановний Олександр Михайловичу, у своїй

доповіді Ви зазначили, що українське суспільство виробило ефективні форми для спілкування молоді: ярмарки, побратимство, посестринство і т.д. А чи впливали вони на формування українського етносу?

Босий О. М.: Дякую за запитання. Функціонування форм спілкування української молоді як шляхів соціалізації сприяло процесу формування етносу, оскільки підтримувало динаміку соціально-культурних та етноконфесійних явищ. Зокрема сприяло консолідації сім'ї та громади як основних ланок суспільства, що зміцнювало його структуру як на внутрішньому, так і на зовнішньому рівнях, дотриманню єдиного віросповідання як інтегруючого етнічного фактору, який сприяв стабільності життя українського народу.

Бабенко Тетяна Василівна, доцент кафедри освітніх наук, кандидат педагогічних наук, доцент. Шановний Олександр Михайловичу, уточніть основну мету українських вечорниць, як феномену соціалізації молоді?

Босий О. М.: Дякую за запитання. У межах інституту вечорниць відбувалась символічна імітація сімейних стосунків, як господарсько-виробничих, так і особистих, що ставало завершальним етапом у підготовці молоді до самостійного життя.

Ближче знайомство із потенційними шлюбними партнерами під час щоденного спілкування упродовж кількох місяців дозволяло виявити вади та переваги кожного, що позитивно позначалось на якості майбутнього подружнього вибору.

Неборак Катерина Олександрівна, старший викладач кафедри освітніх наук. Шановний Олександр Михайловичу, чи були регіональні відмінності у проведенні вечорниць?

Босий О. М.: Дякую за запитання. Так. В Україні найбільш повних та виразних форм вечорниці набули у центральних та південних регіонах, де спілкування молоді суттєво відрізнялося від молодіжних зібрань Галичини, Буковини, Закарпаття, Холмщини та Підляшшя. Останні мали здебільшого трудову спрямованість, тривалість їх була меншою; спільне частування траплялось лише як виняток (у свята). На Гуцульщині вечорниці не були особливо популярними, бо гуцульські дівчата рано виходили заміж, бувало, і в 14 років.

Неборак Катерина Олександрівна, старший викладач кафедри освітніх наук. Шановний Олександр Михайловичу, назвіть визначальну характеристику та основних агентів соціалізації в українському традиційному суспільстві?

Босий О. М.: Дякую за запитання. Головними агентами соціалізації у традиційному суспільстві є:

- сім'я;
- національна культура;
- товариство однолітків (становлення соціально-психологічних відносин: рольових, емоційно-оцінювальних, особистісно-смыслових;
- організації.

Однією з визначальних характеристик соціалізації є система статево-вікової стратифікації, що властиво всім традиційним суспільствам.

Виступи присутніх. З характеристикою наукової зрілості здобувача виступила науковий керівник **Окольніча Т. В.,** доктор педагогічних наук,

професор, професор кафедри освітніх наук, яка відзначила, що у процесі підготовки за освітньо-науковою програмою за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки, Босий Олександр Михайлович, повністю виконав індивідуальний навчальний план, набув належні теоретичні знання, уміння й навички, сформував теоретичні та науково-пошукові компетентності дослідника, достатні для бачення нових ідей, розв’язання комплексних проблем у галузі професійної діяльності.

Актуальність виконаного дисертаційного дослідження здобувач пояснює суспільною та науковою значущістю, зокрема, необхідністю глибшого розуміння процесів соціалізації молоді, що може дати система традиційної культури, а також недостатньою розробленістю цієї проблематики в українській історико-педагогічній науці. Нагальною потребою є дослідження та фіксація тих пластів української традиційної культури, що стосуються універсальних явищ людського життя.

Важливість місця української народної педагогіки в сучасній педагогічній науці дослідником пояснюється наявністю проблеми збереження національної самобутності та національної культури, яка завжди була однією з найважливіших протягом історично складного розвитку нашої держави. Педагогічна наука не може стояти осторонь і бере активну участь в обговоренні та вирішенні цієї проблеми, від якої, значною мірою залежить прогрес розвитку суспільства, успіх державотворення. Галузь народної педагогіки, зумовлена історичними, культурними, духовними, психологічними та економічними чинниками розвитку українського народу, забезпечує відповідність освітньо-виховних систем, методик, концепцій тощо, упроваджених у державі, вищезазначеним чинникам. Така відповідність є запорукою позитивного результату застосування виховних традицій.

Босий О. М. відстоює думку, що соціалізація молоді дуже важлива сьогодні для України, адже від її успішності залежить майбутнє українського суспільства. У нинішніх умовах виникає необхідність вироблення державної політики щодо повноцінного розвитку молоді, адже саме з цією віковою категорією пов’язані найбільш інтенсивні процеси соціалізації індивіда. З огляду на це, історико-педагогічні дослідження мають адекватно відповідати на нагальні суспільні запити, насамперед, що стосується вивчення існуючих в традиційній культурі українців підходів до соціальної інтеграції молодого покоління. Існує також потреба переосмислити досвід традиційних інститутів соціалізації, етнопедагогічних принципів, характерних для традиційної культури українців, виходячи з сучасних підходів до розгляду цих питань.

Через аналіз молодіжної субкультури, її соціалізації, можливо простежити процес інкультурації молодого покоління та формування його самоідентичності. Пошук механізмів, що забезпечують суспільну стабільність через соціалізаційні процеси, визначення їх перспективних моделей в сучасному українському соціумі, вирішення завдань сімейної політики, зокрема: підвищення престижу родини і сімейних цінностей у масовій свідомості; стабілізація інституту шлюбу і родини; створення умов для успішної реалізації родинною усіх її функцій, що важливо як для особистості, так і для суспільства в цілому, залишаються найважливішими проблемами науки і практики.

Усвідомлення суспільством проблем національного самозбереження та виживання сприяє до етнокультурного спрямування процесів соціалізації молоді, як наслідок – формування національної ідентичності особистості. Вищим рівнем такого становлення є національне самовизначення особистості.

Здобувач на належному рівні оволодів методологією наукової та педагогічної діяльності, що знайшло реалізацію в процесі проведення історико-педагогічного дослідження, результати якого мають теоретичне та практичне значення, наукову новизну, яка полягає в тому, що *вперше*: на підставі комплексного вивчення різнопланових джерел цілісно охарактеризовано процес соціалізації молоді з урахуванням статево-вікової стратифікації традиційного українського суспільства;

- виокремлено особливості організації, структуру та педагогічні функції молодіжних громад, як ключових об'єднань парубків та дівчат;

- визначено зміст соціалізації парубків та дівчат у молодіжних громадах (підкування про моральність, зміна соціовікового статусу, підготовка до сімейного життя, регуляція гендерної поведінки);

- розкрито шляхи реалізації змісту соціалізації української молоді (форми громадського спілкування: кумівство, побратимство, посестринство, сусідство, земляцтво, ярмарки, церква; форми дозвілля і розваг: вечорниці, досвітки (восени-взимку), вулиці (навесні-влітку); інкорпорація молодіжної статево-вікової групи в обрядово-святкову сферу життєдіяльності громади).

Подальшого розвитку в дослідженні набули: особливості гендерної та вікової диференціації у процесі соціалізації української молоді у традиційному суспільстві; регулятори гендерної поведінки української молоді під час дозвілля.

Уточнено: категоріальну структуру процесу соціалізації молоді; нормативні критерії віку статево-вікової верстви «молодь» в українському традиційному суспільстві; особливості ініціальних статево-вікових обрядів; значення суб'єктів соціалізації молоді; особливості спілкування молоді різної статі.

До наукового обігу уведено архівні матеріали, які забезпечують дослідження особливостей процесу соціалізації молодіжної статево-вікової групи в українському традиційному суспільстві XIX – першої чверті XX століття.

Здобувач цілком аргументовано розглядає соціалізацію молоді в українському традиційному суспільстві XIX – першої чверті XX ст. як процес засвоєння індивідом основних навичок життєзабезпечення та норм поведінки, певної системи знань, норм та цінностей, що дозволяло йому функціонувати повноправним членом суспільства; та як важливий механізм збереження етнічної традиції, підтримання стабільності усієї соціальної структури селянської спільноти Херсонська губернія XIX – першої чверті XX ст. є регіоном з характерними особливостями виховного впливу на дітей в селянській сім'ї.

Дослідження проблеми стало можливим за рахунок вивчення здобувачем джерельної бази дослідження, яку поділено на дві групи: першоджерела та умовно вторинні джерела. Першоджерелами стали етнографічні пам'ятки XIX – першої чверті XX ст., що розкривають різні аспекти соціалізації української

молоді. Умовно вторинні джерела – етнографічні дослідження другої половини ХХ–ХХІ ст., присвячені вивченню різних сторін життєдіяльності українських парубків та дівчат у ХІХ – першій чверті ХХ ст. Вони є одночасно джерелознавчими працями і джерелами, оскільки спираються на першоджерела.

Проведений історико-педагогічний аналіз дозволив здобувачеві визначити, що однією з визначальних характеристик соціалізації молоді в традиційній культурі українців другої половини ХІХ – початку ХХ ст. була система статево-вікової стратифікації.

Босий Олександр Михайлович доводить, що у ХІХ – першій чверті ХХ ст. статево-вікова структура традиційного українського суспільства являла собою неформалізований інститут. Поділ людей за статево-віковими ознаками пронизував будь-яку соціальну спільноту і не тільки обумовлював відповідні розрізнявальні ознаки в культурі, поведінці та функціях, але й призводив до виділення відповідних статево-вікових груп.

Дослідником встановлено, що до статево-вікової групи «молодь» в українському традиційному суспільстві ХІХ – першої чверті ХХ ст. входили хлопці та дівчата з 14–15 років до моменту їх одруження. Категорія сільської молоді об'єднувала дві підгрупи, які конкретизувалися в назвах «переддівки» і «підпарубки» (молодша підгрупа, 14–15 років), та «дівки» і «парубки» (старша група, з 16 років), які вже досягли шлюбного віку.

Здійснений аналіз особливостей соціалізації української молоді у традиційному суспільстві дав змогу виявити ряд її характерних рис. Соціалізацію молоді в українському традиційному суспільстві ХІХ – першої чверті ХХ ст. розглядаємо як процес засвоєння індивідом основних навичок життєзабезпечення та норм поведінки, певної системи знань, норм та цінностей, що дозволяло йому функціонувати повноправним членом суспільства; та як важливий механізм збереження етнічної традиції, підтримання стабільності усєї соціальної структури селянської спільноти.

Здобувачем визначено, що процес соціалізації молоді в традиційному українському суспільстві зазначеного періоду полягав у засвоєнні тих властивостей, що в суспільній свідомості вважалися бажаними чи навіть необхідними та включав як соціально-контрольовані процеси цілеспрямованого впливу на особистість, так і стихійні, спонтанні процеси, що впливали на її формування.

З'ясовано, що для природної інтеграції української сільської молоді в діяльність громади, створювалися молодіжні формування – парубоцькі та дівочі громади – традиційні інститути дошлюбного спілкування, які відбивали соціально-культурні, виробничі образи села.

Встановлено, що структура традиційних молодіжних громад нагадувала структуру сільської громади загалом. Кожна парубоча громада мала свого ватажка («отамана», «березу», «старосту», «старшого парубка»), посада якого була виборною. У структурі парубочих громад існували й такі посади, як «підстароста» та «скарбник», яких обирали на загальних зборах парубочої громади. У дівочих громадах виборних очільниць називали «отаманки», «старші дівки», «берези».

У ході дослідження виявлено характерні риси, що були притаманні парубоцьким та дівочим громадам традиційного українського суспільства: певні вікові обмеження; попередні випробовування; посвячувальні ритуали (залишки ініціацій); знання традицій і ритуалів спільноти; навчання і передача їх нововключеним; дотримання вироблених традицією правил поведінки; отримання індивідом певних соціальних обов'язків та ритуальних ролей відповідно до свого статусу.

Досліджено, що метою діяльності молодіжних громад була підготовка дівчат та парубків до виконання ролей та функцій статево-вікової групи одружених чоловіків та жінок та переходу в новий соціальний статус у сільській локальній спільноті – інкорпорація у повноправне життя сім'ї, родини, громади. Молодіжні громади виконували низку важливих педагогічних функцій: врегулювання стосунків сільської молоді з волостю, старшиною, поміщиком; налагодження нормального життя в селі, улагодження всіх конфліктів, що виникали між парубками і дівчатами та між молоддю й іншими мешканцями села; участь в організації урочистостей у селі тощо.

Встановлено, що основними формами спілкування української молоді було кумівство, побратимство, посестринство, сусідство, земляцтво, ярмарки, церква.

Обґрунтовано, що у подальшу долю молоді багато у чому вирішувала її репутація у громаді, що диктувало відповідний стиль моральної поведінки. Першорядною моральною заповіддю для української дівчини було вберегти нешкодженою її цноту до одруження. У молодіжних громадах засуджувались крадіжки, пиятика, бешкет, сварки.

Дієвим засобом формування моральної поведінки української молоді був комплекс календарної обрядовості.

Однією з основних форм спілкування та дозвілля на етапі дівування та парубкування були вечорниці, досвітки (восени-взимку) та вулиці (навесні-влітку) – своєрідний феномен соціалізації молоді, який підпорядковувався українській народній педагогіці.

Доведено, що провідними темами вечорниць, досвіток та вулиці були гендерно-комунікативні аспекти, регулювання яких давало можливість здійснити необхідну підготовку до реалізації шлюбної стратегії.

Регуляторами гендерної поведінки української молоді під час дозвілля були репресивні (пряма агресія, примушування) та пермисивні методи (схвалення, захочення).

Функціонування вечорниць, досвіток та вулиці сприяло процесу формування етносу, оскільки підтримувало динаміку соціально-культурних явищ; вихованню у парубків та дівчат міцного національного духу, громадянських та комунікативних якостей. Зокрема, сприяло консолідації сім'ї та громади як основних ланок суспільства, що зміцнювало його структуру на внутрішньому та зовнішньому рівнях.

Процес соціалізації української молоді завершувалася на етапі укладання шлюбу.

Отже, у ході дослідження дисертантом визначено мету (підготовка до сімейного життя; формування нормативного базового образу ідеальної людини) та завдання (піклування про моральність, зміна соціовікового статусу, регуляція

гендерної поведінки) соціалізації української молоді у ХІХ – першій чверті ХХ ст. Кінцевий результат соціалізації – збереження і відтворення існуючих соціальних норм традиційного суспільства.

Представлення результатів наукової роботи Босого О. М., кількість та обсяг публікацій, їх повнота щодо розкриття змісту дисертації відповідає вимогам щодо дисертаційних праць, поданих на здобуття наукового ступеня доктора філософії. У висновках до кожного розділу роботи наведений перелік праць дисертанта, які відображають основний зміст розділу.

Апробація результатів дослідження на науково-практичних конференціях переконує, що матеріали дослідження мають теоретичну значущість та практичну цінність.

Дисертація є результатом власних досліджень та самостійною працею здобувача. Усі наукові результати, викладені в роботі, отримані автором особисто. У дослідженні використання наукових текстів, ідей, розробок, наукових результатів і матеріалів інших авторів супроводжується посиланням на джерело опублікування.

З огляду на вище зазначене, вважаю, що дисертаційне дослідження Босого О. М. є актуальним, самостійним, таким, що розкриває новий напрямок досліджень розвитку традицій сімейного виховання українців.

У процесі виконання дослідження здобувач показав себе як свідомий, творчий, спроможний до вирішення наукових завдань дослідник.

Отже, здобувач повністю виконав відповідну освітньо-наукову програму та підготував дисертацію на належному науковому рівні.

Вважаю, що дисертаційна робота на тему «Соціалізація молодіжної статево-вікової групи в українському традиційному суспільстві ХІХ – першої чверті ХХ століття» є завершеним, цілісним і самостійним дослідженням, яке містить наукові положення та нові науково обґрунтовані результати, одержані здобувачем особисто, які мають практичну та теоретичну цінність та відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 р. № 502), а її автор Босий Олександр Михайлович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки.

З оцінкою дисертації Босого Олександра Михайловича виступили рецензенти:

– доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри освітніх наук **Дубінка М. М.**, який відзначив, що актуальність дисертаційного дослідження на тему: «Соціалізація молодіжної статево-вікової групи в українському традиційному суспільстві ХІХ – першої чверті ХХ століття» зумовлюється як сучасними суспільними викликами, так і потребами розвитку історико-педагогічної науки. У контексті трансформаційних процесів, що відбуваються в українському суспільстві, особливої ваги набуває осмислення механізмів соціалізації молоді, адже саме ця вікова група є ключовим носієм потенціалу відтворення соціальних і культурних норм. Звернення до досвіду традиційного українського суспільства дозволяє глибше зрозуміти витоки та закономірності

становлення особистості, закладені в системі народної культури, яка акумулює багатовікові уявлення про виховання, соціальну інтеграцію та життєві стратегії молодого покоління.

Наукова актуальність дослідження посилюється недостатнім рівнем розробленості означеної проблематики в українській історико-педагогічній думці. Попри наявність окремих розвідок, комплексне вивчення соціалізаційних практик молодіжних статево-вікових груп у традиційному суспільстві залишається фрагментарним, що зумовлює потребу системного аналізу відповідних культурних і педагогічних феноменів. Особливого значення набуває фіксація та інтерпретація тих елементів традиційної культури, які відображають універсальні аспекти людського буття й водночас формують національно специфічні моделі соціальної поведінки.

З огляду на сучасні процеси державотворення та утвердження національної ідентичності, зростає роль народної педагогіки як важливого джерела ціннісних орієнтирів і виховних практик. Її вивчення сприяє збереженню культурної самобутності та забезпечує узгодженість освітньо-виховних підходів із історично сформованими соціокультурними умовами розвитку українського народу. У цьому контексті дослідження соціалізації молоді в традиційному середовищі постає не лише як ретроспективний аналіз, а як підґрунтя для осмислення й оновлення сучасних підходів до виховання та соціальної інтеграції молодого покоління.

Отже, актуальність теми визначається необхідністю поєднання історичного досвіду з сучасними потребами суспільства, зокрема в частині формування ефективної молодіжної політики, орієнтованої на гармонійний розвиток особистості, збереження національних цінностей і забезпечення сталого поступу української держави. Тому звернення дисертанта до окресленої проблеми є досить своєчасним.

У роботі чітко представлено наукову новизну і теоретичну значущість. Обґрунтовані в ній положення, узагальнення і висновки надзвичайно важливі для процесу подальшого розвитку історико-педагогічної науки в контексті розв'язання проблем соціалізації молодіжної статево-вікової групи в українському традиційному суспільстві.

Босий О. М. коректно й чітко сформулював мету, завдання, підібрав методи дослідження, що дозволило йому визначити найбільш ефективні підходи до організації наукового пошуку.

Не викликає заперечень й логіка подання результатів дослідження; структурування матеріалу та його представлення у трьох розділах дисертації дозволило здобувачу ґрунтовно й послідовно розкрити окреслену проблему виокремленого історичного періоду.

Аналіз змістовної сторони дисертації Босого О. М. засвідчує, що її автор розкриває важливе наукове питання, спрямовуючи пошук на вивчення особливостей соціалізації молоді в українському традиційному суспільстві ХІХ – першої чверті ХХ ст. як цілісного соціокультурного феномену, що поєднує нормативно-ціннісні, поведінкові та світоглядні складники формування особистості.

Варто зазначити, що текст дисертації комплексно охоплює широке коло питань стосовно ретроспективи аналізу досягнень минулого, збереження та

примноження напрацювань попередніх поколінь (праці істориків, істориків педагогіки) та джерельну базу (праці етнографів), ґрунтового вивчення закономірностей соціалізації молоді та окреслення чинників розвитку молодіжного середовища у традиційній культурі. Це дало змогу пошукувачу змодельовати систему соціалізації молоді, що відображає взаємодію цілеспрямованих виховних впливів і стихійних соціокультурних процесів у межах селянської спільноти.

Значущим доробком у змісті роботи є виокремлення трьох періодів вивчення означеної проблеми, що дозволило не лише систематизувати наукові підходи, а й простежити еволюцію дослідницьких акцентів – від описово-накопичувального етапу етнографічних розвідок до сучасного теоретико-узагальнювального осмислення традиційних моделей виховання.

Здійснюючи аналіз джерельної бази, автор переконливо доводить її репрезентативність і наукову цінність, зокрема через залучення етнографічних записів ХІХ – першої чверті ХХ ст., що дало можливість відтворити цілісну картину соціалізаційних практик української молоді.

Цінним у роботі є представлення особливостей статево-вікової структури молодіжної спільноти, окреслення меж категорії «молодь», а також розкриття змісту соціалізації як багатовимірного процесу засвоєння норм, знань і цінностей, що забезпечували інтеграцію індивіда в традиційне суспільство та виконання ним соціально значущих ролей.

Другий розділ дисертації справляє цілісне враження завдяки внутрішній логічній узгодженості та концептуальній виваженості викладу, що дозволяє авторові переконливо репрезентувати молодіжні громади як важливий соціокультурний феномен традиційного українського суспільства.

Змістовне наповнення розділу засвідчує глибину наукового пошуку дисертанта, який зосереджує увагу на з'ясуванні ролі парубочих і дівочих об'єднань у процесі соціалізації, обґрунтовуючи їх значення як своєрідних регуляторів соціальних відносин та носіїв усталених норм і цінностей.

Безперечною перевагою дослідження є те, що автор не обмежується описом функціонування молодіжних громад, а розкриває їх як багатофункціональне освітнє середовище, що поєднувало виховні, соціально-організаційні та комунікативні аспекти, забезпечуючи інтеграцію молоді у структуру традиційної спільноти.

Наукову цінність становить здійснений аналіз функцій молодіжних громад, який дозволив виокремити їх роль у врегулюванні міжособистісних стосунків, підтриманні соціального порядку, організації громадського життя та взаємодії з представниками місцевої влади. Такий підхід значно розширює уявлення про соціальну вагу молодіжного середовища.

Суттєвим здобутком є інтерпретація ініціативних практик як важливого елемента входження до молодіжної спільноти, що поєднували перевірку фізичної, соціальної та моральної готовності індивіда до виконання дорослих ролей.

Переконливою видається позиція автора щодо ролі народної педагогіки, у межах якої формувалися стандарти шлюбно-репродуктивної поведінки; при цьому акцент на ігрових формах соціального контролю демонструє глибоке

розуміння психологічних особливостей молодіжного середовища та механізмів підтримання соціальної рівноваги.

Розділ містить цінні узагальнення щодо молодіжної субкультури як відносно автономного простору соціалізації, де через систему звичаєво-обрядових практик відбувалося засвоєння ключових норм і моделей поведінки, необхідних для повноцінного функціонування індивіда у традиційному суспільстві.

Третій розділ дисертації вирізняється змістовною насиченістю та аналітичною глибиною, оскільки автор зосереджується на розкритті механізмів функціонування народної педагогіки як дієвого інструменту регуляції поведінки молоді в традиційному українському суспільстві.

Беззаперечною перевагою роботи є висвітлення цілісної системи морально-етичних норм, що формувалися у молодіжному середовищі, а також засобів їх засвоєння і підтримання. Автор переконливо демонструє, що народна педагогіка виробила як ефективні моделі соціального контролю, так і чітко окреслену систему санкцій за порушення усталених норм, що забезпечувало стабільність суспільного життя.

Вагомим здобутком дисертації є детальний аналіз морально-регулятивних механізмів, зокрема тих, що стосувалися шлюбно-репродуктивної поведінки молоді. Розкриття форм суспільного осуду та покарань, попри їхню жорсткість, дозволяє глибше зрозуміти нормативно-ціннісні засади традиційної культури та їх роль у підтриманні соціального порядку.

Наукову цінність становить також систематизація форм соціальної взаємодії у молодіжному середовищі – від традиційних способів комунікації (ярмарки, церковні зібрання, побратимство, посестринство) до специфічних інститутів дозвілля й соціалізації (вечорниці, досвітки, вулиця), які автор обґрунтовує як важливі простори формування особистості.

Окремої уваги заслуговує інтерпретація цих форм як багатофункціональних соціокультурних феноменів, що не лише організовували дозвілля молоді, а й виконували виховну, комунікативну та консолідаційну функції, сприяючи зміцненню як родинних, так і громадських зв'язків.

Цінним у роботі є виокремлення та аналіз репресивних і пермисивних методів регуляції поведінки, що дозволяє авторові показати багатовимірність виховних впливів у молодіжному середовищі. Такий підхід розкриває тонкий баланс між осудом і заохоченням як механізмами соціалізації та формування прийнятних моделей поведінки.

Безперечною заслугою дослідження є також звернення до символічних і ігрових форм взаємодії, які, з одного боку, виконували функцію соціального контролю, а з іншого – сприяли налагодженню міжособистісних стосунків, вираженню симпатій і формуванню комунікативної культури молоді.

Третій розділ істотно підсилює загальну наукову цінність дисертації, адже демонструє народну педагогіку як цілісну, внутрішньо узгоджену систему виховних впливів, що забезпечувала відтворення соціальних норм, збереження культурних традицій та формування національної ідентичності молодого покоління.

Всі наукові положення й висновки дисертації є повно обґрунтованими.

Робота має практичне значення, яке полягає в тому, що отримані результати створюють ґрунтовну основу для подальшого вивчення проблем соціалізації в традиційному українському суспільстві, а також відкривають можливості для розширення наукових досліджень у галузі історії педагогіки та етнопедагогіки. Узагальнений теоретичний і фактологічний матеріал може бути ефективно використаний для оновлення змісту навчальних дисциплін (історія педагогіки, теорія виховання, народознавство, етнографія дитинства), розроблення навчально-методичного забезпечення, підручників і посібників. Важливою перевагою є можливість застосування результатів дослідження у системі післядипломної педагогічної освіти, діяльності закладів позашкільної освіти, а також громадських організацій. Okремо слід підкреслити потенціал використання отриманих напрацювань у розробленні сучасних молодіжних соціальних програм, що засвідчує їх актуальність і прикладну спрямованість.

Цінним у роботі є введення дисертантом до наукового обігу нових та маловідомих фактів, етнографічних матеріалів, архівних джерел, що розкривають специфіку соціалізації української молоді в традиційному суспільстві, зокрема функціонування молодіжних громад, механізмів морально-нормативної регуляції поведінки, гендерно-вікових ролей та звичаєво-обрядових практик як чинників формування особистості.

Вагомими, що відповідають сучасним вимогам, є впровадження та оприлюднення результатів дисертаційного дослідження. Як підтвердження цього є їх належна апробація на 3-х Міжнародних та 2-х Всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Результати дисертаційної роботи висвітлено у 13 наукових працях, серед яких: 4 статті – у наукових фахових виданнях України, 3 статті – у зарубіжних наукових виданнях (у міжнародних наукометричних базах даних Web of Science), 1 стаття та 5 тез – апробаційного характеру.

Отже, представлення результатів дослідження, кількість та обсяг публікацій, їх повнота розкриття змісту дисертації відповідає вимогам щодо наукових робіт, поданих на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація є самостійною науковою працею, в якій висвітлені власні ідеї, що дозволили вирішити поставлені завдання. Робота містить теоретичні та методичні положення і висновки, сформульовані дисертантом особисто. При її написанні дотримані принципи академічної доброчесності, адже використані в дисертації ідеї інших авторів мають відповідні посилання і застосовані для підкріплення узагальнених результатів.

Виходячи із зазначеного, є підстави вважати дисертаційну роботу Босого О. М. дослідженням, що має теоретико-практичну значущість та свідчить про вміння автора виявляти й ґрунтовно досліджувати актуальні проблеми історико-педагогічної науки. Водночас рецензована робота містить положення, які спонукають до дискусії. До них можна віднести такі:

1. Представлений поняттєво-категоріальний апарат дослідження потребує більшої концептуальної впорядкованості. Більш чітка конкретизація цих категорій сприяла б посиленню теоретичної цілісності дослідження.

2. У дисертації переконливо розкрито функціонування молодіжних громад як інституту соціалізації, однак окремі аспекти регіональної специфіки їх діяльності подано фрагментарно; більш чітке порівняльне висвітлення

відмінностей посилює аргументацію автора та надає висновкам більшої репрезентативності.

3. Аналіз ініціативних практик і форм входження молоді до статево-вікових груп є змістовним та науково цінним, проте питання їх трансформації в умовах суспільних змін кінця XIX – початку XX століття, а також окремі аспекти рецесії цих практик у сучасній культурі могли б бути висвітлені більш розгорнуто. Це надає б дослідженню додаткової актуалізації та динамічності.

4. Розкриваючи механізми морально-нормативної регуляції поведінки молоді, автор детально характеризує репресивні та пермисивні методи впливу, однак співвідношення їх ефективності та ролі у формуванні особистості не стало предметом окремого узагальнення. Висвітлення цього аспекту могло б логічно підсилити відповідний аналітичний блок дослідження.

Проте висловлені зауваження і побажання не знижують загальної високої оцінки проведеного дослідження. Вважаю, що дисертаційна робота Босого Олександра Михайловича на тему: «Соціалізація молодіжної статево-вікової групи в українському традиційному суспільстві XIX – першої чверті XX століття» є завершеним, цілісним і самостійним дослідженням, яке містить нові науково обґрунтовані результати, одержані здобувачем особисто, які мають практичну та теоретичну цінність, відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 р. № 502), а її автор Босий Олександр Михайлович заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки.

– доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри освітніх наук **Савченко Н.С.**, яка зазначила, що Дисертаційне дослідження Босого Олександра Михайловича присвячене актуальній та малодослідженій проблемі історико-педагогічної науки – соціалізації молодіжної статево-вікової групи в українському традиційному суспільстві XIX – першої чверті XX століття. У сучасних умовах переосмислення національної освітньої традиції, посилення уваги до культурно-історичних витоків української педагогіки, етнопедagogіки, народної культури та механізмів міжпоколіннєвої трансляції соціального досвіду обрана тема є своєчасною, суспільно значущою й науково перспективною.

Сучасний розвиток історико-педагогічної науки характеризується посиленням інтересу до вивчення соціокультурних чинників виховання особистості, ролі традиційного середовища у формуванні моральних норм, статево-рольової поведінки, ціннісних орієнтацій та моделей соціальної взаємодії молоді. У цьому контексті дисертація О. М. Босого набуває особливої ваги, оскільки автор звертається до комплексного аналізу механізмів соціалізації української молоді в межах традиційної культури, розглядаючи народну педагогіку не лише як систему виховних впливів, а як цілісний культурно-історичний феномен.

Автор переконливо обґрунтовує актуальність теми, акцентуючи увагу на тому, що в сучасній історико-педагогічній науці проблема соціалізації молодіжної статево-вікової групи в українському традиційному суспільстві досліджена фрагментарно та не стала предметом цілісного наукового аналізу. Особливо цінним є прагнення дисертанта розглянути соціалізацію молоді крізь призму статево-вікової стратифікації, системи звичаєвих норм, морально-етичних регуляторів, традиційних молодіжних громад та етнокультурних практик.

Позитивне враження справляє широка джерельна база дослідження. Автор опрацював значний масив етнографічних, історичних, архівних, фольклорних та історико-педагогічних джерел, значна частина яких уперше системно залучається до історико-педагогічного аналізу. Важливо, що дисертант використовує не лише наукові праці сучасних дослідників, а й класичні етнографічні матеріали XIX – початку XX століття, зокрема праці П. Чубинського, Ф. Вовка, І. Трусевича та інших дослідників української традиційної культури. Це значно посилює наукову достовірність роботи та її історико-культурну цінність.

На особливу увагу заслуговує методологічний апарат дослідження. Автор демонструє достатній рівень володіння методологією історико-педагогічного дослідження, використовуючи комплекс загальнонаукових і спеціально-історичних методів: історико-ретроспективний, історико-порівняльний, історико-структурний, наративний та компаративний методи. Доцільним і методично виправданим є поєднання історико-педагогічного аналізу з етнографічним і соціокультурним підходами, що дозволило автору комплексно осмислити процес соціалізації молоді у традиційному суспільстві.

Важливою перевагою дисертації є її концептуальна цілісність. Автор не обмежується описом окремих звичаїв чи форм молодіжного життя, а прагне відтворити цілісну систему соціалізації української молоді, у межах якої поєднувалися родинне виховання, молодіжні громади, трудова діяльність, обрядовість, морально-етичні норми, гендерні ролі та система народного контролю за поведінкою молоді. У роботі переконливо доведено, що традиційне українське суспільство мало сформовані механізми соціального регулювання та виховання молодого покоління, які забезпечували передачу культурного досвіду та інтеграцію молоді в суспільне життя.

Безперечною науковою цінністю дослідження є аналіз молодіжних громад як важливого інституту соціалізації української молоді. Автор детально характеризує структуру, функції, морально-етичні засади діяльності парубочих і дівочих громад, розкриває їх роль у підготовці молоді до сімейного життя, формуванні статево-рольової поведінки, трудових навичок, відповідальності та моральної культури. Особливо важливим є висновок автора про те, що молодіжні громади виступали своєрідним механізмом суспільної саморегуляції та неформальної педагогічної взаємодії.

Позитивно характеризує дисертацію і прагнення автора здійснити міждисциплінарне осмислення проблеми. У роботі простежується органічне поєднання історико-педагогічного, етнопедагогічного, культурологічного, соціологічного та антропологічного підходів. Аналізуючи процес соціалізації молоді, дисертант звертається до теоретичних положень символічного

інтераціоналізму, гуманістичної психології, структурного функціоналізму та соціально-психологічних концепцій розвитку особистості. Це свідчить про намагання автора розглядати традиційну народну педагогіку не ізольовано, а в ширшому контексті розвитку світової гуманітарної думки.

Суттєвим досягненням дисертації є введення до наукового обігу значної кількості етнографічного матеріалу, який ілюструє механізми морального регулювання поведінки молоді, традиції колективного дозвілля, трудової взаємодопомоги, формування гендерних ролей та соціального контролю в українському традиційному суспільстві. Автор переконливо показує, що народна педагогіка функціонувала не лише через родинне виховання, а й через колективні форми соціального впливу, систему громадської думки, обрядовість і звичаєве право.

Схвальної оцінки заслуговує й наукова новизна роботи. Автором здійснено цілісний історико-педагогічний аналіз процесу соціалізації молоді з урахуванням статево-вікової стратифікації українського традиційного суспільства, уточнено категоріальну структуру процесу соціалізації, визначено особливості функціонування молодіжних громад, роль суб'єктів соціалізації та специфіку міжстатевої взаємодії молоді.

Разом із тим, попри загальну позитивну оцінку дисертації, робота містить окремі дискусійні положення та недоліки.

1. Аналізуючи процес соціалізації молоді, автор значною мірою спирається на етнографічні матеріали, що супроводжується описовістю викладу етнографічного матеріалу, центральних та західних регіонів України, тоді як особливості соціалізаційних практик у південних і східних регіонах висвітлено менш ґрунтовно. Це частково пояснюється обмеженістю джерельної бази, про що зазначає сам дисертант, однак регіональний компаративний аспект міг би бути розкритий ширше.

2. Певної конкретизації потребує поняттєво-категоріальний апарат дослідження. У роботі поняття «соціалізація», «виховання», «народна педагогіка», «етнопедагогіка» та «традиційна культура» подекуди використовуються без достатнього розмежування, що ускладнює чітке окреслення меж досліджуваного феномену.

3. У дисертації недостатньо представлено порівняльний аналіз українських традицій соціалізації молоді з аналогічними процесами в інших слов'янських або європейських культурах. Розширення компаративного контексту сприяло б глибшому осмисленню специфіки української народно-педагогічної традиції.

4. У тексті роботи трапляються окремі редакційні та стилістичні недоліки: надмірне цитування етнографічних джерел, повтори окремих положень, перевантаження тексту фактологічним матеріалом, а також окремі технічні неточності оформлення посилань і бібліографічного опису джерел.

5. У роботі недостатньо чітко простежено механізми актуалізації історико-педагогічного досвіду традиційного суспільства в умовах сучасного освітнього простору. Було б доцільно ширше окреслити можливості використання ідей народної педагогіки та традиційних механізмів соціалізації молоді у сучасній виховній практиці.

Висловлені зауваження не знижують загальної наукової цінності та значущості дисертації. Робота Босого Олександра Михайловича є самостійним завершеним історико-педагогічним дослідженням, виконаним на актуальну тему, характеризується належним рівнем наукової аргументованості, містить елементи наукової новизни та має вагоме значення для розвитку історії педагогіки, етнопедагогіки та історико-педагогічної науки загалом.

Дисертація «Соціалізація молодіжної статево-вікової групи в українському традиційному суспільстві ХІХ – першої чверті ХХ століття» відповідає вимогам, установленим до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії, а її автор заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки.

З оцінкою дисертації також **виступили:**

Завідувач кафедри освітніх наук, доктор педагогічних наук, професор Філоненко О.В. зазначила, що Босий О. М. комплексно й всебічно висвітлив наукову проблему, яка до цього часу не була предметом спеціального вивчення. Соціалізація молоді дуже важлива сьогодні для України, адже від її успішності залежить майбутнє українського суспільства. У нинішніх умовах виникає необхідність вироблення державної політики щодо повноцінного розвитку молоді, адже саме з цією віковою категорією пов'язані найбільш інтенсивні процеси соціалізації індивіда. З огляду на це, історико-педагогічні дослідження мають адекватно відповідати на нагальні суспільні запити, насамперед, що стосується вивчення існуючих в традиційній культурі українців підходів до соціальної інтеграції молодого покоління. Існує також потреба переосмислити досвід традиційних інститутів соціалізації, етнопедагогічних принципів, характерних для традиційної культури українців, виходячи з сучасних підходів до розгляду цих питань. Тому дисертаційне дослідження Босого О. М. є актуальним і своєчасним і актуальним і своєчасним.

Робота характеризується логічно виваженою структурою, що охоплює окреслене коло дослідницьких завдань і відображає досягнення поставленої мети.

Робота відзначається творчим пошуком, аргументованістю положень, доказовістю, новими підходами в оцінці подій і феноменів.

У дисертації, на підставі комплексного вивчення різнопланових джерел цілісно охарактеризовано процес соціалізації молоді з урахуванням статево-вікової стратифікації традиційного українського суспільства; виокремлено особливості організації, структуру та педагогічні функції молодіжних громад, як ключових об'єднань парубків та дівчат; визначено зміст соціалізації парубків та дівчат у молодіжних громадах (піклування про моральність, зміна соціовікового статусу, підготовка до сімейного життя, регуляція гендерної поведінки); розкрито шляхи реалізації змісту соціалізації української молоді (форми громадського спілкування: кумівство, побратимство, посестринство, сусідство, земляцтво, ярмарки, церква; форми дозвілля і розваг: вечорниці, досвітки (восени-взимку), вулиці (навесні-влітку); інкорпорація молодіжної статево-вікової групи в обрядово-святкову сферу життєдіяльності громади).

Отже, дисертаційна робота Босого О. М. слід вважати завершеною, самостійно виконаним дослідженням і таким, що може бути рекомендованим

до захисту у разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки.

Доцент кафедри освітніх наук, кандидат педагогічних наук, доцент Черненко О. В. наголосив на актуальності та значущості порушеної проблеми, на недостатній розробці й науковому обґрунтуванні цієї проблеми в теорії і практиці.

Дисертація відзначається логікою побудови наукового апарату: чітко сформульована мета, завдання дослідження, об'єкт, предмет, наукова новизна роботи.

У дослідженні виявлено характерні риси соціалізації української молоді у традиційному суспільстві: для природної інтеграції української сільської молоді в діяльність громади, створювалися молодіжні формування – парубоцькі та дівочі громади – традиційні інститути дошлюбного спілкування, які відбивали соціально-культурні, виробничі образи села; характерними рисами, що були притаманні парубоцьким та дівочим громадам традиційного українського суспільства: певні вікові обмеження; метою діяльності молодіжних громад була підготовка дівчат та парубків до виконання ролей та функцій статево-вікової групи одружених чоловіків та жінок та переходу в новий соціальний статус у сільській локальній спільноті – інкорпорація у повноправне життя сім'ї, родини, громади; молодіжні громади виконували низку важливих педагогічних функцій: врегулювання стосунків сільської молоді з волостю, старшиною, поміщиком; налагодження нормального життя в селі, улагодження всіх конфліктів, що виникали між парубками і дівчатами та між молоддю й іншими мешканцями села; участь в організації урочистостей у селі; основними формами спілкування української молоді було кумівство, побратимство, посестринство, сусідство, земляцтво, ярмарки, церква; дієвим засобом формування моральної поведінки української молоді був комплекс календарної обрядовості; однією з основних форм спілкування та дозвілля на етапі дівування та парубкування були вечорниці, досвітки (восени-взимку) та вулиці (навесні-влітку) – своєрідний феномен соціалізації молоді, який підпорядковувався українській народній педагогіці; регуляторами гендерної поведінки української молоді під час дозвілля були репресивні (пряма агресія, примушування) та пермисивні методи (схвалення, заохочення).

У роботі зроблено висновок, що метою соціалізації української молоді у XIX – першій чверті XX ст. була підготовка до сімейного життя; формування нормативного базового образу ідеальної людини, відповідно завданнями – піклування про моральність, зміна соціовікового статусу, регуляція гендерної поведінки. Кінцевим результатом соціалізації української молоді було збереження і відтворення існуючих соціальних норм традиційного суспільства.

Апробація результатів дослідження на науково-практичних конференціях переконує, що матеріали дослідження мають теоретичну значущість та практичну цінність.

Отже, дисертація Босого Олександра Михайловича на тему: «Соціалізація молодіжної статево-вікової групи в українському традиційному суспільстві XIX – першої чверті XX століття» може бути рекомендована до захисту у разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки.

Доцент кафедри освітніх наук, кандидат педагогічних наук, доцент Ляшенко Р. О., зазначив, що у дисертації коректно визначено об'єкт і предмет дослідження, логічно узгоджено його мету і завдання, застосовано адекватні методи дослідження, що у своїй сукупності дозволило автору системно дослідити визначену проблему. Дисертаційна робота характеризується єдністю змісту, який відповідає поставленій меті. Текст дисертації оформлено згідно чинних вимог МОН України.

У роботі рельєфно представлено ступінь і основні напрями наукової розробки досліджуваної проблеми. Реалізація авторського наукового пошуку відображена і в науковій новизні, яка є і беззаперечною, і очевидною.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у можливості їх використання у подальшому вивченні соціалізаційної проблематики традиційного українського суспільства.

Систематизовані та узагальнені положення, фактологічний матеріал, джерельна база дослідження можуть стати основою для подальших наукових розвідок з історії педагогіки, етнопедагогіки; для розширення та оновлення змісту навчальних курсів з історії педагогіки, історії соціального виховання, теорії виховання, народознавства, етнографії дитинства, у процесі підготовки навчально-методичного забезпечення та укладанні підручників, посібників із цих дисциплін.

Одержані емпіричні дані, їх систематизація й педагогічна інтерпретація можуть бути також використані у діяльності інститутів післядипломної педагогічної освіти, закладів позашкільної освіти, громадських товариств та об'єднань.

Результати дослідження можуть знайти застосування в розробці молодіжних соціальних програм.

Виходячи із зазначеного, є підстави вважати дисертаційну роботу Босого О. М. дослідженням, що має теоретико-практичну значущість та свідчить про вміння автора виявляти й ґрунтовно досліджувати актуальні проблеми історико-педагогічної науки.

Вважаю, що дисертаційне дослідження Босого Олександра Михайловича на тему: «Соціалізація молодіжної статево-вікової групи в українському традиційному суспільстві XIX – першої чверті XX століття» цілком відповідає вимогам, що висуваються до робіт такого типу, і може бути рекомендоване до захисту у разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки.

Доцент кафедри освітніх наук, кандидат педагогічних наук, доцент Бабенко Т.В. зазначила, що вказала, що актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена суспільною потребою національного самозбереження та виживання, що сприяє етнокультурному спрямуванню процесів соціалізації молоді, як наслідок – формування національної ідентичності особистості. Вищим рівнем такого становлення є національне самовизначення особистості.

У дисертації чітко сформульовано понятійний апарат дослідження. Відповідно до об'єкта і предмета визначено мету, у логічному взаємозв'язку з ними висунуті завдання, які надалі підтверджені результатами дисертаційного дослідження.

Авторські положення та висновки відзначаються високим ступенем достовірності, теоретичною обґрунтованістю та практичною спрямованістю отриманих результатів. Отже, основні рекомендації виконаного дослідження доведені дисертантом до рівня можливості їх практичного застосування.

У висновках викладено найбільш важливі результати дисертації та можливі напрями продовження дослідження за тематикою дисертації.

У дослідженні використання наукових текстів, ідей, розробок, наукових результатів і матеріалів інших авторів супроводжується посиланням на джерело опублікування.

Дисертаційна робота Босого Олександра Михайловича на тему: «Соціалізація молодіжної статево-вікової групи в українському традиційному суспільстві ХІХ – першої чверті ХХ століття» є оригінальним, самостійним, завершеним дослідженням, яке має наукову цінність та практичну значущість, і може бути рекомендована до захисту у разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки.

Заслухавши і обговоривши доповідь Босого Олександра Михайловича, а також за результатами попередньої експертизи представленої дисертації на засіданні кафедри освітніх наук прийнято висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Босого Олександра Михайловича на тему: «Соціалізація молодіжної статево-вікової групи в українському традиційному суспільстві ХІХ – першої чверті ХХ століття», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки.

Головуючий на засіданні:

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри освітніх наук
ЦДУ імені Володимира Винниченка

Микола ДУБІНКА

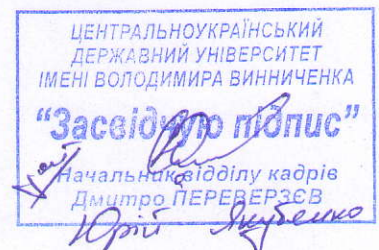
Рецензенти:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри освітніх наук
ЦДУ імені Володимира Винниченка

Наталія САВЧЕНКО

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри освітніх наук
ЦДУ імені Володимира Винниченка

Микола ДУБІНКА

ВИСНОВОК

**про наукову новизну, теоретичне та практичне значення
результатів дисертації Босого Олександра Михайловича
«Соціалізація молодіжної статево-вікової групи в українському
традиційному суспільстві ХІХ – першої чверті ХХ століття», подану на
здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки**

Актуальність дослідження обумовлена її суспільною та науковою значущістю, зокрема, необхідністю глибшого розуміння процесів соціалізації молоді, що може дати система традиційної культури, а також недостатньою розробленістю цієї проблематики в українській історико-педагогічній науці. Нагальною потребою є дослідження та фіксація тих пластів української традиційної культури, що стосуються універсальних явищ людського життя.

Важливість місця української народної педагогіки в сучасній педагогічній науці визначається наявністю проблеми збереження національної самобутності та національної культури, яка завжди була однією з найважливіших протягом історично складного розвитку нашої держави. Педагогічна наука не може стояти осторонь і бере активну участь в обговоренні та вирішенні цієї проблеми, від якої, значною мірою залежить прогрес розвитку суспільства, успіх державотворення. Галузь народної педагогіки, зумовлена історичними, культурними, духовними, психологічними та економічними чинниками розвитку українського народу, забезпечує відповідність освітньо-виховних систем, методик, концепцій тощо, упроваджених у державі, вищезазначеним чинникам. Така відповідність є запорукою позитивного результату застосування виховних традицій.

На виховних традиціях базується процес соціалізації, що передбачає засвоєння особистістю соціокультурного досвіду, успадкування, укорінення в минулому, що дає можливість їй орієнтуватися у світі. Саме з юністю, що вирізняється та символізується в кожній культурній традиції, пов'язані найбільш інтенсивні процеси соціалізації індивіда. Соціалізація молоді особистості сприяє культурно-історичному шляхові нації і водночас спирається на нього, адже молодь є рушійною силою суспільства в майбутнє.

Соціалізація молоді дуже важлива сьогодні для України, адже від її успішності залежить майбутнє українського суспільства. У нинішніх умовах виникає необхідність вироблення державної політики щодо повноцінного розвитку молоді, адже саме з цією віковою категорією пов'язані найбільш інтенсивні процеси соціалізації індивіда. З огляду на це, історико-педагогічні дослідження мають адекватно відповідати на нагальні суспільні запити, насамперед, що стосується вивчення існуючих в традиційній культурі українців підходів до соціальної інтеграції молодого покоління. Існує також потреба переосмислити досвід традиційних інститутів соціалізації, етнопедагогічних принципів, характерних для традиційної культури українців, виходячи з сучасних підходів до розгляду цих питань.

Через аналіз молодіжної субкультури, її соціалізації, можливо простежити процес інкультурації молодого покоління та формування його самоідентичності. Пошук механізмів, що забезпечують суспільну стабільність

через соціалізаційні процеси, визначення їх перспективних моделей в сучасному українському соціумі, вирішення завдань сімейної політики, зокрема: підвищення престижу родини і сімейних цінностей у масовій свідомості; стабілізація інституту шлюбу і родини; створення умов для успішної реалізації родиною усіх її функцій, що важливо як для особистості, так і для суспільства в цілому, залишаються найважливішими проблемами науки і практики.

Усвідомлення суспільством проблем національного самозбереження та виживання сприяє до етнокультурного спрямування процесів соціалізації молоді, як наслідок – формування національної ідентичності особистості. Вищим рівнем такого становлення є національне самовизначення особистості.

У сучасній історико-педагогічній науці лише частково звернено увагу на вивчення процесу соціалізації української молоді у традиційному суспільстві.

У сучасних українських етнографічних дослідженнях проблеми дотичні до соціалізації молоді, зокрема зміст і специфіка ініціацій у традиційному суспільстві, питання гендерної соціалізації дівчат, особливості молодіжної обрядовості та статевовікової стратифікації українців розкрили В. Балущок, В. Борисенко, Г. Бондаренко, О. Боряк, Л. Боса, Н. Гаврилюк, А. Забловський, О. Кісь, І. Щербак та ін.

В Україні відповідною проблематикою займаються й соціологи. Кризь призму соціально-економічних та політичних трансформацій досліджується молодіжне середовище, аналізуються життєві цілі, плани, перспективи, життєвий вибір, самореалізація молоді особистості (М. Головатий, Т. Голобуцька, О. Голобуцький, В. Кулік І. Мартинюк, О. Яременко).

Соціокультурні аспекти соціалізації молоді, символізація в молодіжній культурі розкриті дослідниками Є. Омельченко, С. Щегловою, Т. Щепанською.

У сучасній історико-педагогічній науці частково звертають увагу на вивчення процесу виховання української молоді у традиційному суспільстві, статевовікової та гендерної стратифікації українців М. Воровка, Н. Коляда, Т. Кочубей, Т. Окольніча, О. Плахотник, О. Цокур.

Отже, в історико-педагогічному ключі проблема соціалізації української молоді в українському традиційному суспільстві ХІХ – першої чверті ХХ століття, вивчалася недостатньо й узагальнюючих праць поки що немає.

Доцільність нашого дослідження зумовлена також потребою розв'язання *суперечностей* між:

- необхідністю сучасної педагогічної оцінки джерел, у яких знаходимо відомості про складові соціалізації української молоді у традиційному суспільстві, та недостатнім рівнем їх систематизації та проблемно-комплексного аналізу;

- виявленими відмінностями у рівні вивчення окремих аспектів соціалізації української молоді ХІХ – першої чверті ХХ ст. та необхідністю їх нового прочитання, наукового осмислення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до науково-дослідної теми кафедри освітніх наук Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка «Соціально-професійне становлення особистості» (реєстраційний № 0116U003481). Тему дослідження затверджено на засіданні

вченої ради Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (Протокол № 4 від 26 вересня 2022 р.).

Особистий внесок здобувача в отриманні наукових результатів та вирішенні конкретного наукового завдання. Дисертація є самостійною науковою працею, в якій висвітлені власні ідеї і розробки, що дозволили вирішити поставлені завдання. Робота містить теоретичні та методичні положення і висновки, сформульовані дисертантом особисто. Використані в дисертації ідеї інших авторів мають відповідні посилання і використані для підкріплення результатів здобувача.

Достовірність та обґрунтованість отриманих результатів та запропонованих автором рішень, висновків, рекомендацій підтверджена теоретико-методологічною обґрунтованістю його основних положень; застосуванням методів, адекватних до предмета, мети та завдань дисертації; зіставленням отриманих даних із результатами інших досліджень. Достовірність підтверджується результатами апробації на численних конференціях.

Наукова новизна здобутих результатів дослідження полягає в тому, що *вперше*: на підставі комплексного вивчення різнопланових джерел цілісно охарактеризовано процес соціалізації молоді з урахуванням статево-вікової стратифікації традиційного українського суспільства;

– виокремлено особливості організації, структуру та педагогічні функції молодіжних громад, як ключових об'єднань парубків та дівчат;

– визначено зміст соціалізації парубків та дівчат у молодіжних громадах (піклування про моральність, зміна соціовікового статусу, підготовка до сімейного життя, регуляція гендерної поведінки);

– розкрито шляхи реалізації змісту соціалізації української молоді (форми громадського спілкування: кумівство, побратимство, посестринство, сусідство, земляцтво, ярмарки, церква; форми дозвілля і розваг: вечорниці, досвітки (восени-взимку), вулиці (навесні-влітку); інкорпорація молодіжної статево-вікової групи в обрядово-святкову сферу життєдіяльності громади).

Подальшого розвитку в дослідженні набули: особливості гендерної та вікової диференціації у процесі соціалізації української молоді у традиційному суспільстві; регулятори гендерної поведінки української молоді під час дозвілля.

Уточнено: категоріальну структуру процесу соціалізації молоді; нормативні критерії віку статево-вікової верстви «молодь» в українському традиційному суспільстві; особливості ініціальних статево-вікових обрядів; значення суб'єктів соціалізації молоді; особливості спілкування молоді різної статі.

До наукового обігу уведено архівні матеріали, які забезпечують дослідження особливостей процесу соціалізації молодіжної статево-вікової групи в українському традиційному суспільстві XIX – першої чверті XX століття.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у можливості їх використання у подальшому вивченні соціалізаційної проблематики традиційного українського суспільства.

Систематизовані та узагальнені положення, фактологічний матеріал, джерельна база дослідження можуть стати основою для подальших наукових розвідок з історії педагогіки, етнопедagogіки; для розширення та оновлення змісту навчальних курсів з історії педагогіки, історії соціального виховання, теорії виховання, народознавства, етнографії дитинства, у процесі підготовки навчально-методичного забезпечення та укладанні підручників, посібників із цих дисциплін.

Одержані емпіричні дані, їх систематизація й педагогічна інтерпретація можуть бути також використані у діяльності інститутів післядипломної педагогічної освіти, закладів позашкільної освіти, громадських товариств та об'єднань.

Результати дослідження можуть знайти застосування в розробці молодіжних соціальних програм.

Результати дослідження *впроваджено* в освітній процес Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (довідка № 9-н від 17.02.2025), Міжнародного гуманітарного університету (м. Одеса) (довідка № 34 від 27.12. 2024), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка № 314/01 від 10.02. 2025).

Особистий внесок автора в працях, опублікованих у співавторстві. У публікації «Парубочі та дівочі громади як шлях соціалізації української сільської молоді (XIX – перша чверть XX століття)», автору належить визначення молодіжних громад XIX – першої чверті XX ст., висвітлення особливостей ритуальної зміни соціовікового статусу хлопців та дівчат та зміни гендерної ідентичності (авторськими є с. 37–40).

У статті «Форми громадського спілкування української сільської молоді (XIX – перша чверть XX століття)», автору належить розкриття таких форми спілкування української селянської молоді, як ярмарки, сільська церква, побратимство, посестринство, сусідство, земляцтво (авторськими є с. 66–70).

У публікації «Aesthetic Education of Young People As a Necessary Condition for Cultural Development of the Individual in Modern Conditions of the Information Society», автору належить розкриття особливостей естетичного виховання молоді (авторськими є с. 211–213).

У публікації «Use of interactive technologies in an innovative educational environment», автору належить розкриття проблем соціалізації молоді в сучасному освітньому середовищі (авторськими є с. 140–143).

У статті «Students' educational care in higher education institutions: an innovative aspect», автору належить розкриття інноваційних аспектів виховання та соціалізації студентів у закладі вищої освіти (авторськими є с. 90–93).

Апробація та впровадження результатів дисертації. **Апробація та впровадження результатів дослідження.** Основні положення та результати дисертаційної роботи доповідалися на наукових, науково-практичних конференціях, семінарах і читаннях, зокрема: *міжнародних* – 12th International scientific and practical conference «Eurasian scientific discussions» (Barcelona, Spain, 2022), Proceedings of IV International Scientific and Practical Conference (Munich, Germany, 2023), Proceedings of VI International Scientific and Practical Conference «Innovative development of science, technology and education»

(Vancouver, Canada, 2024); *всеукраїнських* – Всеукраїнській науково-практичній конференції «Підготовка майбутнього педагога в умовах євроінтеграційних процесів» (Кропивницький, 2023), Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції з міжнародною участю, присвяченій 105-й річниці від дня народження В. О. Сухомлинського «Творча спадщина В. О. Сухомлинського у контексті викликів воєнного часу» (Кропивницький, 2023); *методологічному семінарі* кафедри освітніх наук, *щорічних звітних наукових і науково-практичних конференціях* професорсько-викладацького складу Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Оцінка структури дисертації, її мови і стилю викладання. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (218 найменувань), додатків. Загальний обсяг дисертації становить 209 сторінок, основний текст – 162 сторінки.

Дисертація написана грамотною українською мовою, стиль викладання матеріалу відповідає прийнятому в науковій літературі.

Перелік наукових праць, які відображають основні результати дисертації. Результати дисертаційного дослідження відображено у 13 наукових працях, серед яких: 4 статті – у наукових фахових виданнях України, 3 статті – у зарубіжних наукових виданнях (у міжнародних наукометричних базах даних Web of Science), 1 стаття та 5 тез – апробаційного характеру.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Окольніча Т. В., Босий О. М. Парубочі та дівочі громади як шлях соціалізації української сільської молоді (XIX – перша чверть XX століття). *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, 2022. Випуск 207. С. 37–42. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-207-28-32>

2. Окольніча Т. В., Босий О. М. Форми громадського спілкування української сільської молоді (XIX – перша чверть XX століття). *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, 2023. Випуск 209. С. 66–71. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-209-66-70>

3. Босий О. М. Молодіжні об'єднання, як механізми створення виховного ідеалу українців (XIX – перша чверть XX століття). *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, 2024. Випуск 213. С. 86–91. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-213-86-90>

4. Босий О. М. Зміст категорії «соціалізація молоді у традиційному суспільстві». *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, 2025. Випуск 217. С. 39–43. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2025-1-217-39-42>

Статті в закордонних наукових виданнях:

5. Shevtsova, O., Tiutiunnyk, M., **Bosyi, O.**, Zharovska, O., Patsaliuk, I., Bielikova, V. & Kuchai, T. (2022). Aesthetic Education of Young People As a Necessary Condition for Cultural Development of the Individual in Modern Conditions of the Information Society. *International Journal of Computer Science and Network Security*, 22 (10), 2022. Pp. 207–213. E-ISSN 2348-8387 DOI:10.22937/IJCSNS.2022.22.10.27

http://paper.ijcsns.org/07_book/202210/20221027.pdf (WOS)

6. Molodovska, Y., Vainola, R., Lisnevskaya, N., Biriuk, L., Kostenko, L., & **Bosyi, O.** Use of interactive technologies in an innovative educational environment. *Revista Eduweb*, 18 (3), 2024. Pp. 134–156. ISSN:1856-7576 <https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2024.18.03.11> (WOS)

7. **Bosyi, O.**, Levytska, L., Cherednyk, L., Protsenko, I., & Yeldinova, S. (2025). Students' educational care in higher education institutions: an innovative aspect. *Revista Eduweb*. 19(1), 2025. Pp. 85–104.

DOI: <https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2025.19.01.6> (WOS)

Статті та тези в матеріалах науково-практичних конференцій:

8. Окольнича Т., **Босий О.** Інкорпорація української молодіжної статево-вікової групи в повноцінне життя сім'ї та громади XIX – першої чверті XX ст. *The 12th International scientific and practical conference «Eurasian scientific discussions»*. Barca Academy Publishing, Barcelona, Spain. December 18–20, 2022. С. 309–314.

9. Окольнича Т. В., **Босий О. М.** Моральне виховання в українській молодіжній громаді XIX – на початку XX ст., Germany 9–11 January, 2023. С. 318–322.

10. Окольнича Т. В. **Босий О. М.** Професійні вимоги до українського вчителя у контексті європейських інтеграційних процесів. *Підготовка майбутнього педагога в умовах євроінтеграційних процесів: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції*, м. Кропивницький, 30 березня, 2023. Кропивницький: РВВ ЦДУ ім. В. Винниченка, 2023. С. 6–8.

11. Окольнича Т. В., **Босий О. М.** Реалізація творчого підходу в організації навчально-пізнавальної діяльності школярів (на основі аналізу спадщини В. О. Сухомлинського). *«Творча спадщина В. О. Сухомлинського у контексті викликів воєнного часу» : збірник тез Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції з міжнародною участю, присвяченої 105-й річниці від дня народження В. О. Сухомлинського*, м. Кропивницький, 27 вересня 2023. Кропивницький : РВВ ЦДУ ім. В. Винниченка. С.139–141.

12. Окольнича Т. В., **Босий О. М.** Зміст поняття «соціалізація молоді українського традиційного суспільства». *Proceedings of VI International Scientific and Practical Conference «Innovative development of science, technology and education»*. Vancouver, Canada 14–16 March, 2024. С. 205–210.

13. Окольнича Т. В., **Босий О. М.** Статево-вікова категорія «молодь» українського традиційного суспільства. *4th International scientific and practical conference «Science and society: modern trends in a changing world»*. Vienna, Austria March 18–20, 2024. С. 240–243.

Публікації Босого О. М. відповідають усталеним вимогам, достатньо повно відображають суть та результати виконаного дослідження.

Рекомендації дисертації до захисту з урахуванням наукової зрілості пошукувача.

Дисертація Босого Олександра Михайловича «Соціалізація молодіжної статево-вікової групи в українському традиційному суспільстві ХІХ – першої чверті ХХ століття» за науковим рівнем, практичною цінністю, змістом та оформленням відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», п. 28 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р. (зі змінами).

З урахуванням цього кафедра освітніх наук Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка рекомендує завершене самостійне дослідження Босого Олександра Михайловича «Соціалізація молодіжної статево-вікової групи в українському традиційному суспільстві ХІХ – першої чверті ХХ століття» до захисту у разовій спеціалізованій вченій раді на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки.

За затвердження висновку проголосували: «за» – 8; «проти» – немає; «утримались» – немає.

Головуючий на засіданні:

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри освітніх наук
ЦДУ імені Володимира Винниченка

Микола ДУБІНКА

Рецензенти:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри освітніх наук
ЦДУ імені Володимира Винниченка

Наталія САВЧЕНКО

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри освітніх наук
ЦДУ імені Володимира Винниченка

Микола ДУБІНКА

«12» травня 2026 р.

